

Leop. Podlogar:

Iz zgodovine kranjskih trgov.

8. Mengeš.

(317 m, 875 prebivalcev).

Državna Dunajska cesta drži iz Ljubljane skozi Domžale v Lukovico, Trojane do štajerske meje (43·519 km). Pri Trzinu se odcepi od te ceste deželna cesta v Kamnik (13·5 km). Sredi med Trzinom in Kamnikom leži ob tej cesti — prej po svoji pivovarni, zdaj po svoji tvornici za slamnike in po živahnih sejmih — širom Kranjske znani trg Mengeš.

Po odloku dunajskega dvora z dne 17. junija 1867 je bil Mengeš (Veliki in Mali Mengeš s Pristavo) povzdignjen med trge.

V trgu biva nadžupnik, ki oskrbuje 4000 duš broječo nadžupnijo, navadno z enim duhovnim pomočnikom. Poučujeta veronauk v trški petrazrednici in na obrtno-nadaljevalni šoli, enako na dvorazrednicah v Trzinu in v Jaršah. Župnija, ki spada pod kamniško dekanijo, je nad polovico večja kot občina. K mengeški občini spada še tudi vas Topolje. Vsa občina šteje 1568 prebivalcev. Politično in sodnijsko spada pod Kamnik.

Odkod staro ime Mengeš? Razlaga starih krajevnih imen je kočljiva stvar. Isto tako malo moremo za trdno verjeti pisatelju Megiserju, ki pravi, da prihaja Mengeš (Mannsburg) od besede Maëns, kakor onemu, ki razlaga besedo od staronemškega imena Meingos, češ, da je nemški plemič s tem imenom sezidal grad »Meingosburg«. Verjetno je pa, da je slovenska oblika Mengeš bolj prvotna ko nemška.

Popotnik, ki gre iz Trzina proti Kamniku, kmalu zapazi kos starega zidovja, ki gleda mračno z zelenega griča nad mengeškim trgom kakor podrtina starega gradu. To zidovje sicer ni ostanek gradu, ampak stara kapela je, takoimenovano Ogrinovo znamenje. Pač pa se je nekdanj takoj za to kapelo dvigal stari Mengeški grad, kjer so gospodovali Mengeški plemiči. Graščak Mihael Stare je dal ta svet zravnati, oziroma odstraniti ostanke starega gradu in napraviti senožet.

Drugi grad v Mengšu, ki mu pravijo Ravbarjev ali Zgornji grad, je kupil leta 1839. Mihael Stare od Antona Rudeža. Grad je sezidal l. 1567. Jurij pl. Haller. Prej so imeli Lambergi in Hohenwarti, gospodje na starem gradu, tu svojo pristavo ali dvorec. L. 1588. je kupil ta drugi grad Ivan Jakob pl. Siegersdorf, varuh dedičev Hermana pl. Hohenwartov. Po njegovi smrti ga je dobil Kozma Hohenwart, za njim ga je podedoval njegov sin Jurij Seyfrid. Okrog leta 1680. je poročil Juri Seyfridovo hčer (Marijo Rozalijo) Ignacij pl. Haller in priženil ta grad. Naslednji lastniki so mu bili:

Ivan Ferdinand baron Haller pl. Hallerstein, Franc Adam pl. Hallerstein, ki je po soprogí roj. baronici Jurič podedoval grad Rako; Josip baron Janežič, Josip baron Ravbar, ki je umrl v tem gradu 2. februarja 1797; Ludovik baron Ravbar in Anton Rudež. Od Rudeža ga je kupil znameniti ekonom Mihael Stare iz Bohinja, oziroma iz Strahinja (Naklo) 2. decembra leta 1839.

Pod starim gradom ob Pšati je sezidal v letih 1625—1630 nov grad Leopold Raumschüssel, ki je dobil mengeško graščino od Ivana Bonhomo, posestnika graščine v Volčjem potoku. Leopoldova vdovéla soproga je vzela v zakon podpolkovnika Cordona in po njegovi smrti Franc Ignacija Seyfrida. Od tega je prišel v last baronu Ivanu Antonu Löwenbergu, ki je ondi stanoval leta 1685. Njemu so sledili pl. Wolwiz, Josip Ksaver pl. Lichtenthurn (1758), Josip Ernest pl. Scharlich (1762), Alojzij Adolff grof Turjaški (1764), Ivan Krst. Zittenek, ki je umrl v gradu 23. januarja 1791 in bil pokopan v Mengšu. Zapustil je za ustanovljene sv. maše 4250 gld. Pripoveduje se, da so ga po smrti večkrat videli jahati na belem konju od grada do cerkve. Od njegove vdove Marije Rozalije je kupil grad Ivan Anton pl. Blažič (1792), potem Marija Ana pl. Apfalter (1793), Franc Ksav. pl. Elsner (1802), Bernard pl. Gasperini (1811), leta 1837, 30. marca pa Mihael Stare. V lasti rodbine Stare je še danes. Biva v njem vdova po rajnkem Mišku Stare.

V kotu pod gričem, kjer je stal stari grad, je bilo nekda' rimsko pokopališče. O tem nam pričajo razne rimske starine, ki so jih izkopali na tem mestu, kakor: prsteni vrči, napolnjeni s pepelom (Rimljani so prva tri stoletja po Kristusu mrliče še sežigali in shranjevali pepel v posodah) grobne leščerbe iz gline, bakreni novci, ročaj meča iz kovine. Nekaj starin so izkopali okrog l. 1880., ko so odpeljali mnogo prsti s tega kraja za razširjenje župnega pokopališča. Mnogo več pa so jih našli l. 1834. po velikem požaru v Mengšu. Odprli so celó z opeko obokan grob in dobili v njem velik pepelnjak (Urne) iz črne gline, nad 1 čevelj visok. V njem so našli pepel in koščice, mal lonec z mazili in jedili in eno solzno steklo. Tudi stare žlindre so ondi mnogo izkopali, kar priča, da so Rimljani, če ne že Iliri, topili v tem kraju železo. To nam jasno priča, da so imeli Rimljani pred devetnajststo leti na kraju, kjer je sedanji trg, večjo naselbino in da so pokopavali mrliče v tem zatišju. Megiser nam pové celo čas, kdaj so Rimci prišli v te kraje. On trdi, da so se stari Maentini ali Mengšani, ki so stanovali tod okrog, vdali rimskemu cesarju Avgustu, ko je ob času Kristusovem pridrl nadnje z vojsko. Zelo verjetno je pač, da je stara rimska cesta, ki je vezala Emono (Ljubljano) s Celejo (Celjem), držala iz Ljubljane preko Save pri Črnučah mimo Mengša in da je prav v trgu ali pa višje gori na Drnovem stala rimska postaja Mutatio ad quartodecimum — postaja pri štirinajstem milniku. (Hitzinger.)

Okrog trga Mengeš se razprostira zelo lepa ravnina, pogrnjena z zelenimi travniki in rodovitnim poljem. A ta svet pokriva le tenka plast prsti; pod njo leži namreč neizmerno prodovje, ki ga je nanesla voda s

Kamniških planin. Valvasor pripisuje ta prodnati svet vodovju iz jezera, ki se je bilo izlilo izza Kamnika in preplavilo vso to planjavo. Porušilo je ondaj tudi samostan med trgom in Homcem. Ko so pozidali pozneje na sredi te planjave, menda na temelju nekdanjega samostana, cerkev sv. Mohorja in Fortunata, so ji dali ime »v Grobljah«. A to so samo pripovedke.

(Nadaljevanje.)

Prof. Fr. Pengov:

Spomini.

(Pripoveduje Liska iz Kurje vasi.)

rojena sem bila v Ljubljani, ne sicer v nje najlepšem delu, vendar pa na kraju, kjer je bilo dovolj zraka in svetlobe za mlado bitje moje vrste. Bil je to zame res važen dogodek, ko sem ugledala krasno luč svetá na Poljanski cesti nasproti lepi hiši, ki so ji rekli Marijanišče. Moja rojstna zibka mi je pa tekla nedaleč od tiste slavne hiše, kjer se je rodil najimenitnejši slovenski naravoslovec in pisatelj, namreč Franc Erjavec. Sanjala sem prve mladostne sanje blizu onega vrta, kjer je stala slavnoznana žabja luža in hkrati Erjavčevo morje. Po tem morju je prevažal mladi ljubitelj božje hčerke narave — otrok Franc Erjavec — na papirnatih ladjicah pesek noter v Ameriko, nazaj pa črešnjeve koščice.

Že kraj mojega rojstva bo torej nujno speljal moje mlade znance na edino pravo misel, da jaz nisem bila kakšno čisto navadno nebogljenjo pišče, kakršnih se rodeva po slovenskih mestih in vaseh vsako leto na milijone. Med temi milijoni sem se zbudila — bilo je to že precej let pred silovitim ljubljanskim potresom l. 1895. — tedaj k življenju v lepem hlevu svojega gospodarja gospoda Bolgara. Tako so klicali vsi tega dobrega moža zato, ker je ob vsaki priliki prepričal sosede in znance, da so tudi Bolgari Jugoslovani, ki jih je treba zato ljubiti ko brate. Ker ni bilo pod jaslimi moje palače zoprnih miši in po stropu in stenah nevšečnih pajkov, pač pa troje lastavičjih gnezd — njih lastnice so namreč sproti pomele vsak dan ves mrčes — zato so prvi vtisi iz mojega življenja le prijetni. Ne vem, če morete vi, človeški otroci, trditi o sebi ravno isto? Vsaj o mnogih izmed vas pripovedujejo naše tetke, izkušene stare pute, da je vaše glavno opravilo v prvih mesecih življenja le jok in cmerjenje, in da se za prazen nič derete, da ste rdeči ko piruh, pobarvan s pražiljko.

Lejte, tega cmerjenja pa mi piščanci nič ne poznamo, in gotovo je to naša prednost pred človekom, da takoj, ko pridemo na svet, tudi že